

CORDOBA nekad i danas

MARIJAN BIRUŠ

Neki su gradovi u prošlosti bili drugačiji nego danas - u njima su živjeli drugačiji ljudi, razvijale su se neke druge kulture, a njihovo značenje bilo je puno veće ili manje nego sadašnje; Cordoba je jedna od takvih; U 10 stoljeću bila je jedan od najvećih gradova Europe; U njoj su živjele tri velike kulture, odnosno religije: islam, kršćanstvo i židovstvo; Danas su je mnogi gradovi prestigli, ali nekadašnji je sjaj ostavio dubok trag; Objavljujemo jedan popularno-stručni članak kojem je

namjera upoznati nas s ovim andaluzijskim gradom i prenijeti nas u vrijeme kada je bio kulturna metropola Europe.

Kada danas dođete u Cordobu, primijetite da je to, iako relativno velik, iznenađujuće miran grad. Dojam mirnoće stvaraju nizina u kojoj se grad nalazi, vrlo široke ulice, ne tako visoke zgrade, ali i ležernost stanovnika. U usporedbi s drugim španjolskim gradovima, u živosti i događanjima Cordoba znatno zaostaje za obližnjom Sevilom, a još više za španjolskim metropolama Madridom ili Barcelonom. Međutim, ipak se osjeća njezin šarm. Ni sami ne znate odakle on dolazi: od prastare židovske četvrti malih, svježe oličenih kuća, od brižno uređenih dvorišta čiji vlasnici diskretno ostavljaju otvorena vrata ne bi li prolaznik malo skrenuo s ulice i pogledao njihovo umijeće. Možda od čuvene katedrale koja je gra-

Sl. 1. Poslovno središte grada oko 22 sata u siječnju – klima i mentalitet uvjetuju drugačiji način života.

đena kao džamija ili pak od jedinstvenog spoja triju velikih svjetskih kultura. A možda je to i šarm davnih vremena, vremena kada je Cordoba bila svjetski velegrad...

Ono što turista danas fascinira u Cordobi, jest razlika između njezine prošlosti i sadašnjosti. Grad koji danas djeluje vrlo mirno, u nekada bio jedan od najvećih gradova svijeta. Danas većinom katolički grad nekad je bio islamska metropola.

Ono što vas danas fascinira u Cordobi, jest razlika između njezine prošlosti i sadašnjosti. Grad koji danas djeluje uglavnom mirno, u nekada bio jedan od najvećih gradova svijeta. Danas većinom katolički grad nekad je bio islamska metropola.

Cordoba je nastala na mjestu najpovoljnijeg prijelaza preko rijeke Guadalquivir, tamo gdje je ona vrlo plitka. Rimljani su ovdje izgradili veličanstveni most, koji se očuvao do danas. Rimski Cordoba bila je najveće naselje južnog dijela Hispanije. Jedno je vrijeme bila i glavni grad provin-

cije Baetica-e, zbog vrlo plodne agrarne okolice, jedne od najbogatijih na Poluotoku. U Cordubi su na prelasku iz stare u novu eru rođeni rimski retoričar i književnik Seneka Stariji i njegov sin Seneka Mlađi, čuveni filozof, dramatičar i državni dužnosnik te bliski suradnik cara Nerona. Rimski pjesnik Lucan, nećak Seneke Mlađeg, također je rođen ovdje. Zbog gospodarskog značaja grad je već tada bio kulturni centar.

Tijekom I. st. na Pirinejski poluotok, pa tako i u Cordobu, dolazi veći broj Židova koji su protjerani iz svoje postojbine na drugom kraju Sredozemlja. Židovi će ovdje ostati preko tisuću godina.

Tijekom velike smjene civilizacija krajem staroga vijeka, Vandali su razrušili grad. Rimsku civilizaciju zamjenjuje kršćanska, u kojoj je Cordoba bila jedno od biskupskih sjedišta u državi Zapadnih Gota.

Cordobu će s ponosom u sastavu svoje države istaknuti i Bizantinci među najzapadnijim po-

Sl. 2. Rimski most na rijeci Guadalquivir te u pozadini katedrala

sjedima koji su bili rezultat širenja carstva u vrijeme cara Justinijana, u VI. stoljeću. Osvajanjem Cordobe praktički je dosegao opseg nekadašnjeg Rimskog carstva. Na Pirinejskom poluotoku nije se dugo vijorila bizantska zastava - nakon nepunih trideset godina Cordoba i okolica ponovo su u državi Zapadnih Gota. Ali tada dolazi prekretnica.

Početak VIII. stoljeća, u nezadrživom usponu, iz sjeverne Afrike širi se civilizacija koja je gradu dala najveći pečat: 711. godine grad pada pod vlast Arapa.

Grad Omajada

Arapskoj obitelji Omajada Fortuna je bila prertljiva. Muavija, osnivač dinastije, okitio se 660. godine u Damasku naslovom kalifa, postavši time najmoćnija osoba u islamskoj državi. Muavija je preselio prijestolnicu iz Medine u Damask, iz čega naslućujemo ekspanziju arapskoga svijeta na prostor izvan Arapskoga poluotoka. U Damasku su Omajadi sagradili raskošnu džamiju. Raskoš obitelji nije dugo trajala. Nepunih sto godina nakon dolaska na tron, omajadanska dinastija vrlo je krvavo svrgnuta. Od šezdesetak njezinih članova jedva se uspio spasiti samo jedan, Abd ar Rahman, i to prurušavanjem i bijegom u Afriku gdje je godinama živio u tajnosti.

U to je vrijeme na Pirinejskom poluotoku živjelo 500-600 omajadanskih pristalica. Abd ar Rahman dočepao se europskoga kopna i ondje, uz njihovu pomoć, kraj Cordobe porazio vojsku andaluzijskog emira Jusufa. Tako je od borbe za goli život uz mnogo sreće i spretnosti postao emir Al-Andalus-a, Abd ar Rahman I.

Sjedište kalifata i zlatno doba grada

Pedesetak godina kasnije jedan je od nasljednika Abd ar Rahmana I., Abd ar Rahman III., stupio na prijestolje kao osmi emir emirata Cordoba. Imao je jasne ciljeve: uspostaviti autoritet emirata tamo gdje je bio narušen i srušiti vlast pojedinih feudalaca koji su se bili više ili manje odmetnuli od vlasti emira. Osobno je predvodio emirske čete u ostvarivanju toga cilja i osvojio pobunjene

Sl. 3. U kordopskoj katedrali

gradove: Jaén, Elviru (Granadu), Sevilleu i druge. Godine 930. većina je emirata Al-Andalus, to jest gotovo čitav Pirinejski poluotok, bio pod jakom vlašću emira. Tada je, na vrhuncu svoje moći, 929. godine, Abd ar Rahman odlučio napraviti veliki, svečani korak naprijed: proglasio se kalifom.

Vraćanjem obitelji Omajada kalifski naslov, Abd ar Rahman III. povratio joj je sjaj kojega je nekada imala u Damasku i koji joj je bio vrlo grubo oduzet. Abd ar Rahman tumačio je da je kalifsku vlast samo iz Damaska prebacio u Cordobu. Lik kordopskog kalifa otada se prikazivao na kovanicama i na službenim tkaninama. Kalif je također bio i imam – vjerski poglavar. Proglašenje novoga kalifata uzdrmalo je arapski svijet i znatno je oslabilo vlast Bagdada. Nearapski vladari uvelike su ga poštivali: bizantski car sklopio je s njim savez protiv druge arapske obitelji (Abasida), a diplomatske odnose s Cordobom njegovao je i osnivač Svetog Rimskog Carstva Oton I. Veliki. Prijestolnica kalifata počela je proživljavati svoje najsjajnije dane.

Stabilnost i mir kalifata urodili su njegovim gospodarskim i kulturnim napretkom. Drugi kordopski kalif, sin Abd ar Rahmana III., Hakam II., uživao je političke plodove svoga oca. U vrijeme njegove vladavine Cordoba je cvala. Računa se da je tada u njoj živjelo oko 500 000 stanovnika. Time se svrstala među najveće gradove tadašnjeg svijeta: uz Konstantinopolis i Bagdad. Hakam je bio najobrazovaniji od svih omajadanskih vladara – nikad prije ni poslije Pirinejskim polu-

otokom nije upravljala osoba tolikog enciklopedijskog znanja, voljna izdvajati golemo sredstvo za razvoj znanosti i kulture. Kalifova strast prema matematici, astronomiji, filozofiji, povijesti, proučavanju Kurana, medicini, pravu rezultirala je golemom zbirkom knjiga na njegovom dvoru. Čitava su izaslanstva bila poslana u sav poznati svijet samo s jednim ciljem – kupovati knjige, bez obzira na njihovu cijenu. Tako je samo katalog dvorske knjižnice imao četrdeset i četiri sveska od po dvadeset stranica. Sve je te knjige Hakam II. pročitao, a za većinu je napravio čak i bilješke. Knjige nastale u Siriji i Perziji poznao je mnogo prije svih ostalih. Po uzoru na njega, i drugi su vladari njegovali kulturu: maurski kralj Zaragoze Muktadir bio je izvrstan matematicar i astronom, u Badajozu je izdao enciklopediju od stotine svezaka u kojoj je bilo objedinjeno čitavo tadašnje znanje, a čak je i biskupo Gerone napisao „Povijest Franka”. U vrijeme ovog gotovo fanatičnog ljubitelja obrazovanja gotovo nijedan stanovnik Andaluzije nije bio nepismen, a Cordoba je bila krcata javnim čitaonicama.

Juderia

Dok šćete Cordobom, iznenadi vas njezina prostranost – glavne ulice su vrlo široke, a trgovi vrlo veliki. Jedan od njih zove se Plaza tres culturas (Trg triju kultura). Međutim, jedan dio grada sve je samo ne prostran. Ulice su uske, nepravilnog oblika, a trgovi mali. To je Juderia – židovska četvrt. Kuće su ovdje niske, sve su bijele boje, svježe oličene. Nerijetko se naiđe na dovratnik ili ogradu uređen u maurskom stilu. Četvrt je puna restorana i kafića, gdje vas čeka andaluzijski specijalitet serviran u malim posudama – tapa (od španjolskog „poklopac”). Navečer u mnogima od njih možete uživati u flamenku. Na svakom su koraku stabla narandži – prepuna cvjetova ili plodova. Na žalost prolaznika, a na sreću njihovih foto-objektiva, te naranče nisu jestive. Ako provirite u vrt (kojega vlasnici često „slučajno” ostavljaju otvorenim), divit ćete se umijeću aranžiranja – arhitekture, zelenila i cvijeća kojega, zahvaljujući toploj klimi Andaluzije, ima gotovo uvijek. Vrtovi Cordobe (španj. patio) čuveni su u svijetu.

SI. 4. Nekadašnja židovska četvrt danas ima ugostiteljsku, rekreacijsku i turističku namjenu

SI. 5. Kulturna baština kao turistička privlačnost – andaluzijski vrt (patio)

Židovi su u Cordobu došli u vrijeme Rimskoga carstva. Kad je rimska vojska tijekom I. stoljeća ugušila ustanke u Judeji poubijavši ili rastjeravši veći dio židovskoga naroda, jedan dio izbjeglica došao je i na Pirinejski poluotok. Nakon Rimljana, Židovi su priznavali vlast Zapadnih Gota s kojom su imali vrlo loša iskustva. Dolazak Maura za njih je značio olakšanje, što je zanimljivo – znamo kakav je danas odnos Židova i Arapa.

Društvo maurske Cordobe

Stanovništvo srednjovjekovne Cordobe bilo je dosta šaroliko. Kao nositelji vlasti, ovdje su u prvom redu živjeli Arapi, ovdje nazvani Maurima. Najveći dio njih došao je većinom iz Sirije, Egipta i Jemena, a jedan dio su bili i arabizirani Berberi iz sjeverne Afrike. Svoju malobrojnost nadoknađivali su izrazitom borbenošću zbog koje su bili najutjecajniji u društvu – obnašali su najviše državne dužnosti.

Zbog povlaštenog položaja islama, velik dio romanskog stanovništva promijenio je religiju. Konvertiti, *Muwalladun*, oponašali su vlastodršce u svakom pogledu, nastojeći preuzeti što više arapskih kulturnih elemenata. Arapi su ih za prave muslimane smatrali tek od druge generacije nadalje.

Za razliku od njih, drugi dio romanskog stanovništva nije htio prihvatiti islam. Početkom maurske vladavine to je bio najbrojniji dio stanovništva. Zbog nepriznavanja islama plaćali su mnogo veći porez, ali su neki od njih obnašali i visoke državne dužnosti. Danas se na ulicama Cordobe mogu pronaći natpisi *Mozarabes* – španjolski naziv za nekonvertirane kršćanske podanike.

Neki od kršćana bili su i robovi. *Saqaliba* su bili u pravilu ratni zarobljenici germanskog i slavenskog porijekla iz Središnje i Istočne Europe. Drugi dio robova bili su Crnci iz Afrike.

Cordoba je bila jedno od težišta židovske prisutnosti u Andaluziji. Nakon Lucene, gdje su Židovi činili većinu stanovništva, Cordoba je bila drugi grad po brojnosti židovske zajednice. Židovi su bili izrazito obrazovani. Zbog njihovog poznavanja prirodnih i društvenih znanosti te stranih jezika bili nositelji visokih upravnih dužnosti, a mnogi su

kao diplomati bili slani u najosjetljivije državničke misije. U Cordobi su, kao i u drugim gradovima, živjeli u zasebnoj četvrti, koja se arapski nazivala *Madinat al Yajud*, a španjolski *Judería*, kako se naziva i danas.

Znanost i umjetnost u maurskoj Cordobi

U srednjem je vijeku arapska kultura bila puno razvijenija od kulture europskoga Zapada. Dok kulture kršćanskoga Zapada nisu ni znale za antička dostignuća, Arapi su preko Bizanta upoznali djela grčkih i rimskih književnika, filozofa, matematičara i drugih znanstvenika te su ih prevodili na arapski jezik.

Kao središte kalifata, u znanosti i umjetnosti Cordoba je prednjačila. U gradu je djelovalo mnoštvo znanstvenika i umjetnika iz svih područja: filozofa, povjesničara, geografa, astronoma, matematičara, liječnika, književnika... Većina njih djelovala je na vladarskom dvoru jer su znanost i umjetnost uživali bogatu podršku vladara. Danas su na istaknutim mjestima u gradu spomenici dvojici njih.

Sl. 6. Abu al Walid Muhammad Ibn Ahmad Ibn Ruschd ili kraće Averroes (1126.-1198.), bio je jedan od najvećih filozofa arapskoga svijeta. Iz ugledne obitelji, od oca suca (kadije), dao je dubok i trajan pečat rodnom gradu. Zahvaljujući njemu, zapadnoeuropska je kultura upoznala djela antičkih filozofa, a prevodeći i komentirajući Aristotela, Averroes je izvršio snažan utjecaj na katoličku skolastičku filozofiju. Osim filozofijom, bavio se i medicinom – napisao je medicinsku enciklopediju.

Sl. 7. Mojsije Majmonid (španj. Mose ben Maimon ili Maimonides) (1135.-1204.) bio je veliki religijski filozof i liječnik te jedan od najutjecajnijih rabina u židovskoj povijesti. Potječe iz jedne od najuglednijih kordopskih obitelji svoga vremena. Kao sin rabina, i on je bio iz jedne od najuglednijih gradskih obitelji. Pisao je na arapskom i na hebrejskom. U svojem najpoznatijem djelu, „Vodič pokolebanima“ nastojao je Aristotelovu filozofiju spojiti sa židovskim vjerskim naukom, kojega je usustavnio navevši trinaest vjerskih načela koja se koriste i danas. Kad su na vlast u Andaluziji došli vjerski netolerantni Almohadi, s obitelji izbjegao u Jeruzalem, potom u Aleksandriju i u današnji Kairo, gdje je bio osobni liječnik egipatskog sultana Saladina i cijele njegove obitelji. I on je izvršio znatan utjecaj na kasnija stoljeća u židovskom i nežidovskom svijetu. Majmonidov spomenik, na kojem je prikazan s fesom i turbanom na glavi, nalazi se u četvrti Juderia, kraj stare srednjovjekovne sinagoge.

Ova dva najveća filozofa srednjovjekovne Španjolske bili su aristotelovci. Sama činjenica njegovanja Aristotelove nauke govori da je arapski svijet u srednjem vijeku poznavao i dalje razvijao dostignuća antike čime ga možemo ocijeniti kao kulturno vrlo razvijenu sredinu.

Značajne građevine Cordobe

Kao jedan od tri najveća grada srednjovjekovnog svijeta, Cordoba se danas može podičiti svjetski poznatim građevinskim pothvatima.

Vedutom grada dominira toranj zgrade koju Španjolci zovu *La Mezquita* (džamija). Riječ je bez sumnje o jednom od najvećih i najljepših ikad izgrađenih ostvarenja sakralne arhitekture islamske civilizacije. Gradnja je počela 785., ali je zbog brojnih pregradnji završena tek 987. godine. Danas služi kao kordopska katedrala.

Kompleks katedrale/džamije vrlo je dojmljiv. Kad mu prilazite, najprije vidite visoki i masivni zid koji u cijelosti okružuje. Zid je ukrašen prekrasnim ornamentima.

Prošavši kroz jedna od vrata koja vas oblikom podsjećaju na ključanicu, ulazite u veliki vrt s narančinim i palmnim stablima. Džamiju su sagradili Omajadi, po uzoru na onu Al-Aksa (Kupola na Stijeni) u Jeruzalemu, nakon što su srušili crkvu koju su tu bili izgradili Zapadni Goti. Minaret, koji je danas dosta vjerno rekonstruiran, znatno podsjeća na tornjeve gotičkih crkava.

Ušavši u zgradu, u polumraku se suočavate s mnoštvom crnih granitnih stupova - ima ih preko osam stotina! Međusobno su povezani crvenobijelim lukovima – bizantski utjecaj još iz Sirije. Osim ovog kulturnog preplitanja još vam je neobičnije vidjeti raspelo uokvireno tipično arapskim

Sl. 8. Zid oko kordopske katedrale

Sl. 9. Katedrala je jedan od najposjećenijih spomenika u Španjolskoj.

lukom ili pak masivna, orijentalna vrata ukrašena arapskim slovima – sve u katedrali. Najveći dio građevine ostao je neizmijenjen – samo su u sredini porušeni stupovi i sagrađeno je svetište u skladu s katoličkom graditeljskom tradicijom, i tu se doista osjećate kao u crkvi.

Sl. 10. Miješanje kršćanskih i islamskih elemenata: raspelo okruženo lukovima (crveno-bijele lukove Arapi su izgradili po uzoru na kršćanski Bizant)

Medina Azahara

Kao turistu u Cordobi, nudi vam se mogućnost posjetiti ruševinu u njejoj okolici. Pola sata vožnje od središta grada prenese vas u sasvim drugo vrijeme. Dok mislite da ste se već dovoljno načudili razlici između prošlosti i sadašnjosti grada, i da ste pritom ipak uspjeli uhvatiti veći dio atmosfere koja je u Cordobi vladala u vrijeme njezinog maurskog vrhunca, suočavate se s nečim sasvim novim – s Medinom Azaharom.

Medina Azahara, ili Madinat az Zahra, danas je ruševina. To je jedino mjesto gdje vam ruševina govori o prošlosti grada. Iznenadjeni ste što tek tu, u smirenosti ruralne okolice grada, otkrivajte doseg njegovog nekadašnjeg sjaja.

Na vrhuncu svoje osobne moći, a i općenito arapske moći na Pirinejskom poluotoku, prvi andaluzijski kalif Abd ar Rahman III. nije više želio stolovati u samome gradu, nego je odlučio preseeliti izvan njega. Počeo je graditi sasvim novi kompleks, iz koje će kalifatom upravljati on i njegovi pomoćnici, ali gdje će i stanovati. Gradnja je počela strahovitim tempom: prema izvještajima kroničara, koji su doduše skloni pretjerivanju, ali ipak možemo nazrijeti opseg radova, na gradilištu je radilo 10 000 radnika, koji su svakog dana ugradili 6000 kamenih blokova i preko 4000 stupova. U vrijeme gradnje, na novu se rezidenciju trošila nevjerojatna jedna trećina svih državnih prihoda.

Džamija, koja je bila u sklopu gigantskoga kompleksa, izgrađena je za samo 48 dana. Građevni materijal dolazio je iz ruševina antičkih gradova Španjolske i okolnih zemalja, a ponajviše iz ruševina Kartage. Osim antičke, u palaču su ugrađeni i elementi drugih graditeljskih tradicija: od drugih islamskih država, preko bizantske i mezopotamske do perzijske. Medina Azahara bila je jedno od najvećih ostvarenja svjetske arhitekture svih vremena.

Rezidencija nazvana po kalifovoj najdražoj supruzi Zahri, imala je dimanzije 1500 x 750 metara. Čitav dvor preselio je u nju 945. godine i odatle upravljao jednom od najmoćnijih islamskih država.

Sl. 11. Medina Azahara

Sl. 12. Nekadašnja dvorana s prijestoljem kalifa danas je predmet proučavanja turista i stručnjaka

Međutim, povijesna sudbina nije htjela zadržati ovo divljenja vrijedno zdanje dugo na pozornici. Kordopskome kalifatu i obitelji Omajada primicao se nepovratni pad. Usprkos velikoj snazi Kalifata i ne obazirući se na njegove kulturne dosege, u Španjolsku su iz sjeverne Afrike prodrli Berberi pod vodstvom dinastije Almoravida koji su proizročili donedavno nezamislivi pad Kalifata, a 1010. godine do temelja su srušili Medinu Azaharu. Sjajno graditeljsko djelo trajalo je 65 godina. Padom Kordopskog kalifata Omajadi su nestali s povijesne scene.

Danas možete šetati ruševinama rezidencije koje su jednim dijelom vrlo vjerno obnovljene. Najviše je obnovljen kalifov salon gdje je primao izaslanstva i svečani ulaz u rezidencijalni dio. Dok gledate ruševine džamije izgrađene u samo 48 dana, koju nisu u svojoj Rekonkvisti srušili katolički vladari sa sjevera Španjolske, nego muslimani druge države, još jednom, po tko zna koji put, zaključujete da želja da se podjarmi drugo kraljevstvo, ne donosi ništa dobra, nego gotovo uvijek dovodi do katastrofe.

Cordoba danas

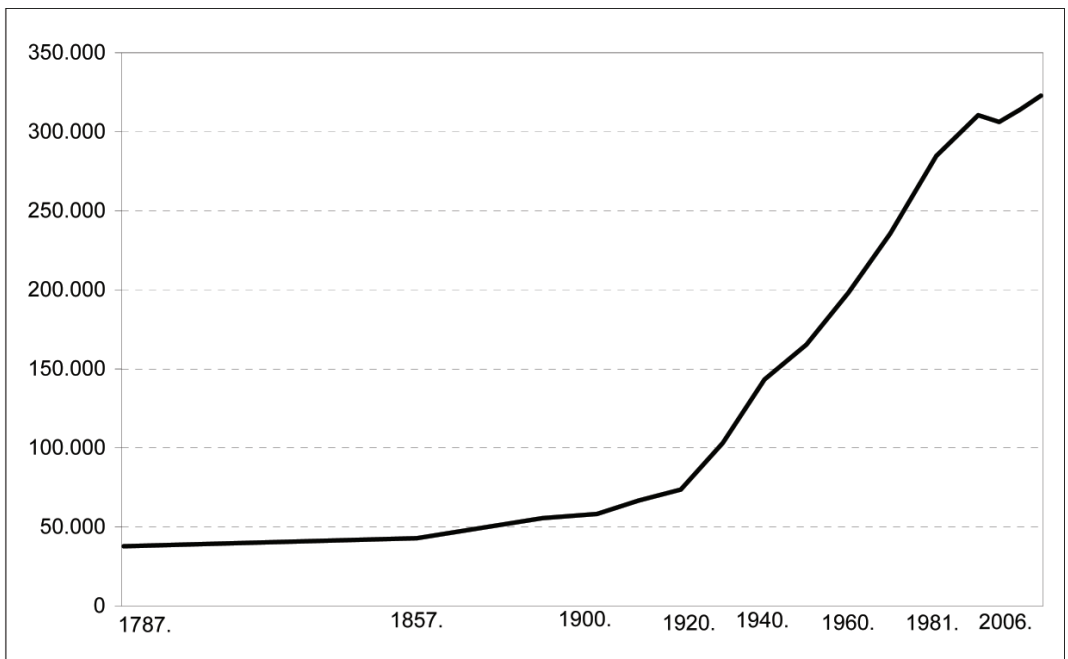
Andaluzijski grad Cordoba danas je upravno središte istoimene provincije. Ovdje živi oko 321 164 (2005.) stanovnika, a velik dio bruto društvenog proizvoda ostvaruje se u turizmu temeljenom na povijesnim spomenicima. Zbog želje za boljim životom, u posljednjih je petnaestak godina dosta intenzivno useljavanje stranaca iz Argentine, Rumunjske i arapskih zemalja.

Odlazeći iz grada, ponovo se susrećete s Trgom triju kultura. Prelazeći preko njega, dolazite do zgrade autobusnog kolodvora gdje, ulazeći u autobus, počinjete sređivati dojmove sretni što ste upoznali grad ovako doista jedinstvene kombinacije različitih tradicija.

fotografije: MARIJAN BIRUŠ

Sl. 14. Poneki prizori podsjećaju na Sjevernu Afriku ili Bliski istok.

Sl. 13. Kretanje broja stanovnika Cordobe od 1787. do danas – populacijski rast uvjetovan je demografskom tranzicijom i doseljavanjem stanovništva iz arapskih zemalja i nekadašnjih španjolskih kolonija. Godine 2005. stopa rodnosti bila je 11.3%, smrtnosti 8.3%.

Izvor: <http://es.wikipedia.org>

SI. 15. Poslovnica Njemačke banke govori o utjecaju Njemačke na današnje španjolsko gospodarstvo.

SI. 16. Prodavaonica „El califato” (Kalifat) – povijesna baština koristi se u trgovini, odnosno turizmu.

Marijan Biruš, prof. geogr.
 OŠ Sesvetska Sopnica
 Sopnička 69, 10360 Sesvete, Hrvatska, e-mail: marijan.birus@skole.hr
 www.marijan-birus.iz.hr